

НАДДНІПРЯНЩИНА СЕРЕДИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX ст.: ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ІСТОРІЇ

УДК 94 (477) «1846/1889»

С. І. Світленко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

КУЛЬТУРНА КОМПОНЕНТА В ІДЕОЛОГІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ НАДДНІПРЯНЩИНИ СЕРЕДИНИ 40-х – 80-х рр. XIX ст.

Висвітлено зміст і значення культурництва в системі поглядів та діяльності українського національного руху культурно-політичної стадії вітчизняного націотворення.

На сучасному етапі українського історіографічного процесу вже нагромаджено чимало теоретичних та особливо конкретно-історичних міркувань, суджень, узагальнень стосовно розвитку вітчизняного національного руху, який відіграв винятково важливу роль в історії українського націотворення. І з цього погляду варто згадати праці Я. Й. Грицака, А. М. Катренка, І. І. Колесник, В. В. Кравченка, М. Г. Палієнко, В. Г. Сарбея та інших дослідників [3; 9; 13; 19; 22; 24]. Утім, на наш погляд, у цій проблематиці ще залишається чималий потенційний інтелектуальний ресурс. Так, суттєво важливим є поглиблене вивчення внутрішньої структури ідеології та діяльності українського національного руху, що відкриває можливість більш точного і повного осягнення його змісту і особливостей функціонування.

У цьому контексті заслуговує на спеціальний розгляд культурна компонента українського національного руху на його культурно-політичній стадії. Адже на відміну від попередньої, академічної стадії кінця XVIII – середини 40-х рр. XIX ст. з її яскраво вираженою культурною домінантою, наступний період – від середини 40-х рр. до кінця 80-х рр. XIX ст. – характеризувався поєднанням культурництва

й політичної діяльності. Вивчення культурної компоненти, її змістової сутності, особливостей вияву, місця і ролі в українських національно-визвольних змаганнях дозволить адекватніше реконструювати, кажучи словами Юргена Хабермаса, «імпульси **культурного** модерну», які, безумовно, мали відмінності від «прогресивної суспільної модернізації» [27, с. 9].

Реалізацію поставленої мети доцільно розпочати з термінологічного аспекту. Культурна складова в ідеології та діяльності українського національного руху Наддніпрянщини виявлялася в такому явищі, як **культурництво**, під яким слід розуміти **культурно-освітній рух прогресивної освіченої верстви українства за поширення освіти, наукових знань, досягнень культури серед народу, насамперед селянства, за утвердження української національної самосвідомості**. Головним типом українського культурника вказаного періоду була інтелігенція національно-демократичного спрямування, яка прагнула не тільки зберегти мовні, літературні, мистецькі та наукові традиції власного народу, а й вивчити та збагатити їх з метою «національно-культурного відродження», концепти якого стають популярними серед національно-свідомих українців. Найважливішим засобом досягнення цієї мети українські культурники вважали просвітницьку роботу в широкому сенсі цього слова, морально-психологічною основою якої були романтичні імпульси, до яких додавалися впливи раціоналізму, позитивізму, ліберальних, демократичних та соціалістичних прагнень.

Першими українськими культурниками нового, модерного типу стали кирило-мефодіївці. На відміну від своїх попередників періоду «збирання спадщини», які опікувалися, насамперед, збереженням культурних традицій «старої України» ранньомодерної епохи, діячі Кирило-Мефодіївського братства вперше на наддніпрянських теренах усвідомили значення національно-культурних цінностей для «нової», «молодої», або «модерної», України, хоча такої термінологічно-понятійної чіткості в їхній свідомості ще не було.

Суттєво важливо, що у кирило-мефодіївців це усвідомлення базувалося на ідейній основі. Так, у «Статуті Слов'янського товариства св. Кирила і Мефодія» серед головних ідей найперше декларувалося «**духовне** (виділено мною. – *Авт.*) і політичне з'єднання слов'ян», хоча при цьому визнавалася самостійність кожного слов'янського народу. Характерно, що серед головних ідей кирило-мефодіївців присутні такі концепти, як «просвіта» та «освіченість» [10, с. 150-151]. Відтак можна констатувати, що братчики розуміли необхідність поєднання соціально-політичних і гуманітарно-культурних ідеологічних складових у процесі творення нового суспільства. «Головні правила

товариства» також засвідчують, що культурна складова розглядалася кирило-мефодіївцями як важливий засіб практичної діяльності. Зокрема, в цій частині документа йшлося про досягнення програмних ідей засобом «виховання юнацтва, літератури», «про повсюдне поширення письменності» [10, с. 151-152].

Ціла низка документів кирило-мефодіївців засвідчує їхнє глибоке розуміння важливості науки та освіти в житті суспільства. Так, у записці В. М. Білозерського 1846 р. йшлося про необхідність вивчення «всього складу народного життя», що подавало важливі результати для науки і для людності [10, с. 374]. У першому проекті «Конституції» Г. Л. Андрузького (1846-1847) освіті відведено значущу роль. Приміром, на уряд покладалося завдання «побудити до освіти», а через це прийти до «викорінення всякого зла». При цьому йшлося про «вкорінення освіти в усіх верствах народу». Цікаво, що автор «Конституції» вважав за потрібне вмістити тезу про можливість втрати дворянського звання за кількох умов, зокрема за відсутності належної освіти. Не менш високі вимоги висувалися стосовно осіб, що претендували на духовне звання. Вони повинні були мати певні достоїнства, в тому числі бездоганну моральність та освіченість [11, с. 416, 418].

Журнал слідства III відділення у справі Кирило-Мефодіївського товариства також неодноразово фіксував культурно-освітню компоненту в діяльності братчиків. Російські жандарми констатували, що «першим засобом до досягнення своєї мети товариство визнавало поширення освіти в простому народі, освіти в душі древньої, української свободи». Для цього братчики мали започатковувати училища у волостях, передруковувати старі і створювати нові книжки українською мовою і видавати журнал. Журнал слідства зафіксував культурницьке мислення й діяльність Т. Г. Шевченка, П. О. Куліша, М. І. Костомарова, В. М. Білозерського, Г. Л. Андрузького та інших братчиків, які переживалися з політичними ідеями [12, с. 344, 347, 349, 353, 357, 366, 375, 377]. Історична заслуга кирило-мефодіївців полягала в тому, що вони не відділяли культурне від політичного і достатньо комплексно бачили програмні засади перебудови суспільства.

Проте розгром товариства і покарання царизмом його учасників справило на них помітний вплив. Так, після цього М. І. Костомаров уже не наважувався поширювати свої українолюбні і народолюбні політичні ідеї, хоча за умов демократичного піднесення 60-х рр. XIX ст. Висловлювався, виходячи з концепції українського культурно-національного відродження. Приміром, у праці «Мысли южноруса» (1862 р.) він ставив питання про необхідність відродження української мови і літератури [17, с. 309].

У 70–80-х рр. XIX ст. М. І. Костомаров неодноразово виступав у пресі стосовно питань розвитку української мови і літератури, що базувалися на народному, по суті селянському культурному ґрунті. У працях «Малорусская литература», «Малорусское слово», «Украинофильство» та інших демократичний діяч висловлювався проти утисків української культури, прагнучи довести своїм опонентам, що розвиток глибоко народної мови та літератури сприятиме поширенню освіти серед простолюду і не становить небезпеки цілісності держави [14; 15; 18].

В обставині посилення великодержавно-шовіністичних тенденцій у внутрішній політиці російського самодержавства стосовно українського народу М. І. Костомаров був змушений робити помітні поступки, говорячи про необхідність «тісного злиття і взаємодії» української і російської народностей, про українську мову як мову «для домашнього вжитку». Втім, попри вищевказане, український діяч не зрадив своїм ідеалам українського демократичного культурництва [16, с. 330; 15, с. 337].

У пореформений період наполегливо прагнув знайти формулу оновлення України інший колишній відомий братчик П. О. Куліш, який в публіцистичній і полемічній статті «Украинофилам» (1862) виступив прихильником створення таких умов, коли «могли б здійснитися законні устремління **нової України** (виділено мною. – *Авт.*) до відновлення своєї народності в усій її достойності». Модерна Україна уявлялася громадським діячем як суспільство, побудоване на основі порозуміння між аристократами і простолюдинами на ґрунті української національної ідеї, яка вирізняється глибоким демократизмом [21, с. 423, 429, 437–438].

Наприкінці 70-х – на початку 80-х рр. XIX ст. творча спадщина П. О. Куліша поповнилася збіркою «Хуторна поезія», в якій вирізнялася публіцистична стаття «Зазивний лист до української інтелігенції». У ній український діяч виступив як послідовний культурник-патріот, прихильник національно-культурного відродження України. В центрі його концепції поставлена українська мова, яка «глибоко закоренилась і буйно проросла» серед народу й її поширення пророкувало «їй новий процвіт, нову красу і силу». За спостереженнями П. О. Куліша, українська мова не тільки витримала польське і московське панування, а й пробудила від тривалого (від середини XVII ст.) «летаргійного сну» Україну. Мова, за словами українського діяча, є «органом національного самопочуття», а її хранителькою виступив простий народ, «хлібороби» [20, с. 402, 403].

П. О. Куліш висловився проти гонінь на українську мову. На його думку, зупинити її розквіт неможливо, як неможливо здійснити «уга-

шення духу» народу. П. О. Куліш був послідовником ідеї органічної безперервності українського історичного процесу ще від часів київських князів Олега, Святослава та Володимира, коли «Москва й не наклонулась». В основу цього явища український публіцист поклав «наше слово». На його думку, саме українська мова завадила злиттю українців в одну націю з Московським царством і сприяла тому, що етнографічна Україна не втратила своєї своєрідності у «великому Руському Світові» [20, с. 405–407].

П. О. Куліш вірив у те, що інтелігенція («проповідники науки»), попри народну темноту і бідність, може підняти «принижену до землі масу» до рівня нації. Адже, за словами П. О. Куліша, «мужицька мова, ставши літературною, розколола імперію на самій серцевині». Наявність самобутньої української літератури публіцист розглядав як вияв «величчя української нації». П. О. Куліш пророкував нову боротьбу українського народу «за народне право вже не мечем і огнем, а духом і правдою» і порівнював історичне майбутнє України з «сонцем духовної свободи». Отже, народне, селянське культурне начало було визначальним чинником у міркуваннях П. О. Куліша стосовно рушіїв українського історичного процесу [20, с. 408–410].

У 60–80-х рр. XIX ст. у змаганні «батьків» і «дітей» старше покоління українських народолюбців, незважаючи на життєвий досвід та оригінальність мислення, вже не могло скласти конкуренцію молодому поколінню українського національного руху Наддніпрянщини. Останнє було численнішим, налічувало кілька сотень активних учасників та симпатиків, стало більш згуртованим і об'єднаним у різних організаційних формах: навколо легальних осередків, таких як редакція газети «Киевский телеграф» або Південно-Західний відділ Російського географічного товариства у Києві, напівлегальних українських «старих» і «молодих» громад (діячі пореформеної доби теж зазнали вікової стратифікації!), нелегальних українських гуртків та «українофільських товариств».

Попри ідейну розмаїтість українського національного руху, в якому були представлені національні ліберали, а інколи і національні консерватори (ортодоксальні помірковані «українофіли»), ліберальні демократи та радикальні демократи («українці»), всіх їх об'єднувало українське культурництво в самому широкому розумінні цього слова. Воно відігравало велике значення в процесі розвитку національного самоусвідомлення, насамперед серед молодого української еліти.

З цього погляду фундаментальну роль відігравали українські письменники, поети, літературознавці та мовознавці, зусиллями яких за життя двох-трьох поколінь постала нова українська література, що

ґрунтувалася на модерній літературній мові. Від 1860-х рр. культурницька праця здійснювалася більш цілеспрямовано й масово, чому особливо сприяла діяльність українських громад, які організувалися в Києві, Полтаві, Харкові, Чернігові, згодом в Одесі, Єлисаветграді та інших містах. Форми цієї діяльності були різноманітні. Це, зокрема, освітня робота в суботніх та недільних школах, творення україномовних підручників для дітей та просвітницьких популярних «книжок для народу», наукова праця в галузях мово- і літературознавства, історії, етнографії, фольклористики, археології, археографії, історіографії, джерелознавства, краєзнавства, права, економіки, статистики тощо. Особливу, емоційну роль відігравала діяльність українських народолюбців у сфері літератури, театру, музики й мистецтва [9].

Причини домінування культурництва в українському національно-му русі пореформеної доби слід шукати в ментальній роздвоєності, подвійній суспільно-політичній лояльності, які утвердилися за умов тотального, хоча часом й прихованого, наприклад, під виглядом втілення в життя теорії «офіційної народності», наступу російського царизму, імперської русифікаторської ідеології та політики на українство. Віра в царизм, примирення з самодержавством, які призводили до політичної бездіяльності, були лише однією обставиною. Безсумнівно, свою роль відігравали романтичні погляди, які продукували ілюзії щодо впливу культурництва на соціум та політикум, ідеалістичне бачення селянства і власного портрета інтелігенції. Водночас не менш важливим чинником стала і своєрідність гуманітарного світосприйняття прогресивної української інтелігенції, яка прагнула до пізнання культури свого народу, намагаючись у такий спосіб «віддати борг народові».

Безсумнівно, не можна вести мову про виключно стихійний характер українського культурництва. Хоча громадівці не висунули чітких політичних маніфестів програмного характеру, вони неодноразово декларували свою ідейну позицію в низці публіцистичних статей та культурницьких програм. На початку 60-х рр. XIX ст. У таких документах наявне переплетіння соціального й культурного начал. Так, у праці лідера київських громадівців-культурників В. Б. Антоновича «Моя сповідь» (1862) йшлося про те, що «істинні друзі народу» дбають «про народну просвіту, про покращення матеріального побуту селян...» [1, с. 82]. Класичною колективною пам'яткою публіцистики такого ж спрямування став «Відзив із Києва» (1862) київських громадівців, у якому, окрім поліпшення соціально-економічного становища народних мас, висловлено прагнення піднести освітній та культурний рівень народу (селянства), зберегти національні духовні і моральні цінності українства [9, с. 37].

Культурному чиннику громадіви надавали принципово важливої ролі й надалі. Так, В. Б. Антонович вважав важливими чинниками людського поступу культурний рівень народу, зокрема звертав увагу на його світогляд, морально-етичні норми, релігійні погляди, суспільно-політичні ідеї [26, с. 96]. У праці стосовно поглядів українофілів (1881) В. Б. Антонович концептуально осмислив народонаселення південно-руського краю як своєрідну етнографічну одиницю, вказавши на його антропологічні, філологічні, психологічні та культурно-історичні особливості [1, с. 144–146].

Для обґрунтування національно-культурної своєрідності українців культурник В. Б. Антонович і політик М. П. Драгоманов об'єднували свої зусилля. Так трапилося в 1874 р., коли два українських діячі видали й прокоментували «Исторические песни малорусского народа» [2, с. 46].

У подальшому М. П. Драгоманов також використовував культурні пам'ятки в процесі вивчення української політичної традиції. Свідченням цього є такі праці мислителя, як «Політичні (громадські) думки в нових українських піснях» (1880), «Нові українські пісні про громадські справи (1754–1880)» (1881) [8, с. 456–457; 5, с. 662].

Принагідно зазначити, що представники політичної течії в українському національному русі Наддніпрянщини, що більш чітко окреслилася в 70–80-х рр. XIX ст., враховували культурницький чинник в ідеології та діяльності. Той же М. П. Драгоманов у «Передньому слові до «Громади» (1878) визнавав, що необхідно «поставити думки про нове громадське життя», але «слово, проповідь і сама наука – тільки один з приводів громадського зросту і досі йшли більше позаду його, ніж попереду» [7, с. 318]. Започатковуючи перше видання вільної української преси за кордоном, політичний діяч висунув власну концепцію майбутнього розвитку України, в якій виділяв такі складові, як автономізм, федералізм, раціоналізм і «тверду науку (позитивізм)» [7, с. 319].

У наступних українських політичних програмах теж знаходилося місце культурницькому чиннику. Наприклад, у проєкті «Програми діяльності і організації української соціально-революційної партії на федеративних началах», вилученої в українського діяча І. М. Присецького 1883 р., поряд із завданнями у політичному та економічному житті висувалися завдання соціальні й культурницькі, зокрема майнова, станова, освітня рівність громадян, широка самобутність, висока моральність та освіченість народу, розвиток солідарності, початків братерства, поширення ідей соціалізму [23, арк. 35, 36]. У «Спробі української політико-соціальної програми» М. П. Драгоманова 1884 р. ставилися завдання «політичного, економічного і культурного визво-

лення і розвитку «українського народу» та мешканців «іноплемених колоній на цій землі» [6, с. 78]. «Програма дій українських соціалістів», яка поширювалася в українських гуртках Чернігова у 1880-х рр., теж виділяла, крім «керівних ідеалів» економічного, соціального та політичного життя, аналогічні концепти в «національній і культурній сфері», в яких передбачалося досягти «повної свободи націй і культури» [4, арк. 1, 2].

На відміну від українських національно-політичних кіл вітчизняні ортодоксальні культурники 80-х рр. XIX ст. ставили культурницьку діяльність на перше місце в своїх поглядах і здебільшого обмежувалися таким завданням. Яскравим прикладом такого роду стала діяльність Київської Старої громади того періоду та редакції часопису «Киевская Старина», що почав виходити в світ з 1882 р. і впродовж своєї діяльності до 1906 р. опублікував понад 300 авторів і кореспондентів. Втім не можна не відмітити ту позитивну роль, яку відігравав вже на першому етапі своєї діяльності цей єдиний в Російській імперії часопис, що сприяв розвитку й популяризації українознавчих студій [9, с. 112; 22, с. 47, 120-121].

Таким чином, від середини 40-х до кінця 80-х рр. XIX ст. культурна компонента посіла важливе місце в українському національному русі. За умов бездержавності та всіляких нагінок і заборон на українську культуру та ідентичність культурники зіграли свою роль у підтримці й розвитку української національної справи, формуванні національної самосвідомості українства, якому відкривали цілі пласти української культури, закладали засади української національної освіти і науки.

У ряді випадків, особливо в діяльності кирило-мефодіївців та «молодих громад» 70–80-х рр. XIX ст., культурницька діяльність поєднувалася з політичною. Ця тенденція декларувалася і в ряді українських політичних програм 70–80-х рр. водночас не можна не зазначити, що, обмежуючись культурницькою діяльністю (а це було характерно для більшості українських діячів особливо старшого покоління), аполітичне українофільство відштовхувало від себе частину української молоді. Відтак чимало представників молодого покоління шукало самореалізації в лавах російського соціал-революційного народництва, прагнучи радикальними методами боротьби, в тому числі терором, вирішити нагальні проблеми суспільства. На таку обставину вказували представники нового покоління свідомих українців – тарасівці, які у своєму «PROFESSION DE FOI молодих українців», читаному на «Тарасові роковини 1893 р.», на відміну від аполітичних культурників-українофілів пореформеної доби, задекларували своє прагнення довести «існування Українців як окремої самостійної нації» [25, с. 16, 19].

Бібліографічні посилання

1. Антонович В. Моя сповідь: вибр. істор. та публіц. твори / В. Б. Антонович. – К., 1995.
2. Антонович В. Исторические песни малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова / В. Антонович, М. Драгоманов // Драгоманов М. П. Вибране... мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні / М. П. Драгоманов. – К., 1991. – С. 46–59.
3. Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я. Грицак. – К., 1996.
4. Державний архів Російської Федерації. – Ф. 5802, оп. 2, спр. 143.
5. Драгоманов М. П. Вибране... мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні / М. П. Драгоманов. – К., 1991.
6. Драгоманов М. П. Передне слово [до «Громади» 1878 р.] / М. П. Драгоманов. Вибране... мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні. – К., 1991. – С. 276–326.
7. Драгоманов М. П. Опыт украинской политико-социальной программы: свод и объяснения М. Драгоманова / М. П. Драгоманов. – Женева, 1884.
8. Драгоманов М. П. Нові українські пісні про громадські справи (1754–1880) / М. П. Драгоманов. Вибране... мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні. – К., 1991. – С. 456–460.
9. Катренко А. М. Український національний рух XIX ст. : [навч. посіб.] / А. М. Катренко. – Частина II.: 60–90-ті роки XIX ст. – К. : [Київський ун-т], 1999.
10. Кирило-Мефодіївське товариство : У 3 т. / Гол. ред. П. С. Сохань. – К., 1990. – Т. 1.
11. Кирило-Мефодіївське товариство : У 3 т. / Гол. ред. П. С. Сохань. – К., 1990. – Т. 2.
12. Кирило-Мефодіївське товариство: У 3 т. / Гол. ред. П. С. Сохань. – К., 1990. – Т. 3.
13. Колесник І. І. Українська історіографія XVIII – початок XX століття : [навч. посіб.] / І. І. Колесник. – К., 2000.
14. Костомаров М. І. Малорусская литература / М. І. Костомаров // Слов'янська міфологія: Вибр. праці з фольклористики й літературознавства. – К., 1994. – С. 314–325.
15. Костомаров М. І. Малорусское слово / М. І. Костомаров // Слов'янська міфологія: Вибр. праці з фольклористики й літературознавства. – К., 1994. – С. 331–337.
16. Костомаров М. І. Мое украинофильство в «Кудеяре» / М. І. Костомаров // Слов'янська міфологія: Вибр. праці з фольклористики й літературознавства. – К., 1994. – С. 326–330.
17. Костомаров М. І. Мысли южноруса / М. І. Костомаров // Слов'янська міфологія: Вибр. праці з фольклористики й літературознавства. – К., 1994. – С. 309–313.
18. Костомаров М. І. Украинофильство / М. І. Костомаров // Слов'янська міфологія: Вибр. праці з фольклористики й літературознавства. – К., 1994. – С. 338–349.
19. Кравченко В. В. Нариси з української історіографії епохи національного відродження (друга половина XVIII – середина XIX ст.) / В. В. Кравченко; відп. ред. П. С. Сохань. – Х., 1996.

20. *Куліш П.* Зазивний лист до української інтелігенції : У 2 т. / П. Куліш. – Т. 1: Прозові твори. Поетичні твори. Переспіви та переклади. – 2-ге вид. – К., 1998. – С. 400–412.
21. *Куліш П.* Українофілам / П. Куліш // Пам'ятки суспільної думки України (XVIII – перша половина XIX ст.) : [хрестом.] / Під ред. А. Г. Белебруха. – Д., 1995.
22. *Палієнко М.* «Киевская старина» у громадському та науковому житті України (кінець XIX – початок XX ст.) / М. Палієнко. – К., 2005.
23. Російський державний історичний архів. – Ф. 1405, оп. 83-84, спр. 11250.
24. *Сарбей В. Г.* Національне відродження України / В. Г. Сарбей. – К., 1999.
25. Українські політичні партії кінця XIX – початку XX ст.: програмові і довід. матер. / Упоряд. В. Ф. Шевченко та ін. – К., 1993.
26. *Ульяновський В.* Володимир Антонович: образ на тлі епохи / В. Ульяновський, В. Короткий. – К., 1997.
27. *Хабермас Ю.* Философский дискурс о модерне. Двенадцать лекций / Ю. Хабермас. – 2-е изд., испр. – М., 2008.

Надійшла до редколегії 07.10.2008 р.

УДК 94 (477) «18»

О. В. Дяченко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ОСВІТЯНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ О. Я. КОНИСЬКОГО (ПОЧАТОК 1860-х рр.)

Розглянуто освітянську та педагогічну діяльність О. Я. Кониського на початку 60-х рр. XIX ст., а також вперше охарактеризовано його співпрацю із Петербурзьким Комітетом грамотності.

У другій половині XIX ст. Україна як складова Російської й Австрійської імперій, підпадала під заперечення права українського народу на самостійний культурний розвиток. Це породжувало проблеми у вирішенні національних і соціальних питань. Саме у такий час розпочали свою діяльність українські громади (напівлегальні осередки демократично й патріотично орієнтованої частини літературної, мистецької, лікарської інтелігенції та найбільш національно свідомої учнівської молоді), серед членів яких був і Олександр Якович Кониський – відомий український письменник, педагог, громадський діяч, людина різнобічних інтересів та виняткової працездатності.

© О. В. Дяченко, 2008